

Maasan Päivälehti

Photo Supplement

Wasa Daily Wasa Dagblad

**Några svårt drabbade sam-
hällen under hungeråren
1866-1868**

Några svårt drabbade samhällen

Alajärvi	74
Evijärvi	77
Haapajärvi	80
Heinävesi	86
Ilmola (Ilmajoki)	90
Jalasjärvi	95
Kiuruvesi	100
Kortesjärvi	103
Lavia	104
Kärsämäki	106
Parkano	112
Pörtom	114
Soini	229
Tavastehus	120
Ullava	123
Varkaus -	
Taipale kanal	126
Vasa	132
Vetil (Veteli)	134

Minnesmärket intill Alajärvi kyrka

ALAJÄRVI

Sommaren 1868 hade Alajärvi, en kommun i Södra Österbotten, 3500 innevånare. Detta år avled 451 personer i svält och sjukdomar, dvs 12.9 % av befolkningen.

Redan vårvintern 1867 var tillståndet svårt i denna socken. Helsingfors Börsförenings Tidning skrev den 26.1.1867: "I Alajärvi är tillståndet, om möjligt ännu vida sämre. Största delen af böndemes lösegendom har redan gått under klubban, hufvudsakligast till betäckande af skulder för spanmål och mjöl, som upplånats af trafikanter i Wasa och Jakobstad, hvilka åter uppköpt varorna för medel, försträckta af staten och statsbanken, och ej kunna lemna längre anstånd, emedan medlen strängt utkrävas af dem. Ett stort antal fastigheter skall snart dela lösegendomens öde. Äfven från denna församling har en deputation besökt Helsingfors; låtom oss hoppas, att besöket icke varit resultatlöst. Emellertid har besagde deputation inhemtat, att den kännedom om ställningar och förhållanden hos oss, en och annan af höge vederbörande eger, är långt ifrån fullständig. Bland andra framställdes frågan : hvarföre säljer icke Alajärvibon björkved i Wasa? Svar: afståndet är 15 mil och björkskogar finnas ej i Alajärvi. Man har lett häråt, men kanske obetänkt nog, ty en half famn björkved, om sådan finnes i Alajärvi, kostar hitsläpad åtta dagsverken och betingar här 3 mark, således 37 1/2 p för ett dagsverke, hvaremot tre tunnor tjära, tillverkade i Alajärvi och derifrån hitbragte, kosta åttatiofem dagsverken och betinga härstädes 27 mk, således icka fullt 31 3/4 p- för dagsverket."

Men det skulle bli värre.

— Från Alajärvi skrifwes den 18 Maj till H. D.: Nöd, hunger och elände finnes tyvärr nu nästan öfwerallt, men föga i hemskare skepnad än i Alajärvi. Här eger den arma bonden ej ens någon skog, som kan lemna honom den minsta källa till näring sedan frosten härjat hans åker, på hwilken hela hans hopp hwilar. När detta, likasom nu i många år, swiker, återstår honom ej annat än låna så

Fattiggubben i Alajärvi

länge han får. Men hwem lånar numera åt dessa arma, utfattiga menniskor? Borgen erhålles ej, lägenheterna äro antingen försålda eller intecknade, all löseegendom förskingrad — de ega intet utom en skara halfnakna, hungrande barn och kanske hoppet att döden, som rundtomkring dem skördar tusende offer, skall, lik en räddande engel, äfwen nå dem.

— Till gratis understöd har Alajärwi wisserrligen erhållit några mjölmattor samt några hundra mark, men hwad förslår detta i en församling, der alla äro utan, der rent rågbröd länge warit en okänd lyx, ja, der tillochmed bröd, bestående af hälften råg och hälften halm, hör till sällsynta läckerheter. Intet herberge, intet lazarett finnes. Den sjuke, den med döden kämpande lemnas ofta utan wård, eller skjutsas omenskligt, på en skakande kärra från gård till gård, utan att erhålla en bit bröd eller en dryck mjölk — ty sådant finnes ej. Ingen, som ej sjelf skådat dessa bleka, raglande gestalter, dessa wålnader i menniskogestalt, kan ana de hjertslitande scener man här dagligen nödgas bewittna.

— Wäl har allmänheten redan frikostigt bisprungit mången nödställd socken här uppe i Österbotten, men kanske ännu litet återstår för det hungrande Alajärwi.

EVIJÄRVI

Sommaren 1868 hade Evijärvi, en kommun i Södra Österbotten, 2950 innevånare. Detta år avled 259 personer i svält och sjukdomar, dvs 8.8 % av befolkningen.

Minnesmärket intill kyrkan (byggd 1759) i Evijärvi invigdes 1986. Initiativet till minnesstenen togs av Aleksanteri Kultalahti. Monumentet, en kvansten, är bekostat av den lokala Lions-klubben. Inskriptionen lyder: ”Ge oss vårt dagliga bröd. Till minne av de som avlidit av hunger under 1860-talet”.

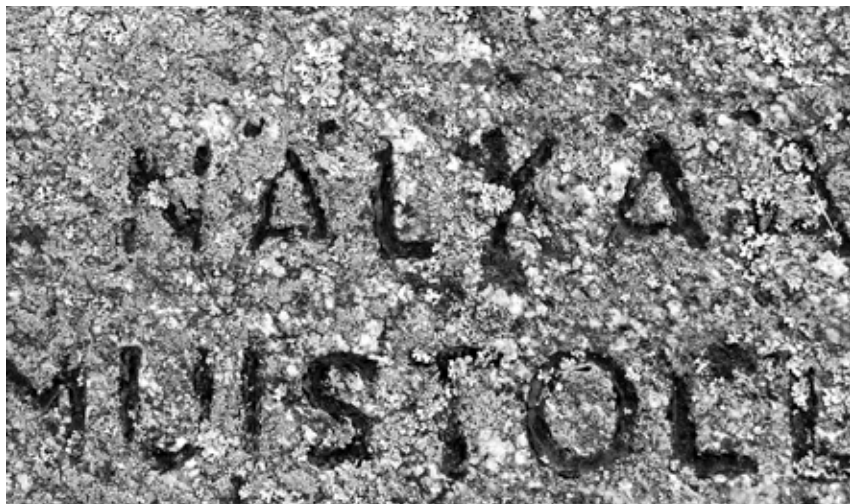
Väinö Tuomaala skrev i Ilkka den 29.5.1936 om de stora hungeråren:

”Dessa sju hårda missväxtår har fortfarande inte glömts bort av människorna som levde då. Tårar kommer från ögonen när de gamla minns det tunga lidande som människor levde under denna tid. Efter år av kämpande mot hunger visade sig de senaste tre åren vara stora dödsår. Människor som försvagats av hunger insjuknade i den ”varma sjukdomen” (feber och smittkoppor), och dog snart av sina feberatacker. Åren 1866—1868 är tvåhundra femtio män-

niskogravar på Evijärvi kyrkogård en dyster vittnesbörd om de omätliga lidanden som våra förfäder från Evijärvi fick känna.

Efter missväxtens sista och hårdaste år följde en hård "dödsår". Under påskhelgen 1868 begravdes 21 av våra församlingsbor, som var nedbrutna av hunger och sjukdom, på Evijärvi kyrkogård. Tårarna kom från ögonen på "Stora Kajaanus" när han utförde den sista gudstjänsten för dessa offer på kanten av graven. Att leva på barkbröd, lavar eller halmbröd hade i årtal gjort människor så svaga att de inte kunde stå emot sjukdomen.

I Kerttuankylä har Tuomas Ahola skrivit sin bibel så här: »1867 var en så hård vinter att det i mitten av maj låg snö på taket och vi körde utan rädsla över isen och det var ett så dåligt år att folk dog av hunger. Under midsommar sådde vi. Samma vår, den 7 juni, red Juho Matinpoika Dahlbacka en häst över Evijärvi från Kokkokanga till Dahlbacka med tallstockar. Det mest stödjande under dessa svåra år var tillståndet för egenföretagare och alla fattiga, eftersom de inte hade någon trygghet ens från boskapen. Dessa hungriga medellösa började gå från hus till hus i stort antal. I ladugårdar, lador osv. de stoppade de allt som påminde om mat i munnen. När livet i socknen därmed blev allt svårare ordnades en så kallad underhållsplats för de fattiga i varje by. så kallad "hoilakka".

Fattiggubben vid Evijärvi kyrka

*Kyrkan i Haapajärvi och minnesmärket över de avlidna under
hungeråren*

HAAPAJÄRVI

Haapajärvi är en stad i Norra Österbotten. Staden har omkring 7000 innevånare. Haapajärvis kyrka är planerad av Matti Pietilä och byggd år 1802.

Sommaren 1868 hade Haapajärvi 3436 innevånare. Socknen är en av de 25 svårast drabbade samhällena under hungeråren. 1868 dog där 508 personer motsvarande nästan 15 % av befolkningen.

Åbo Underrättelser skriver om situationen i Haapajärvi härad den 16.8.1866: ”Såsom känt är Haapajärwi härad en af de genom misswext mest hemsökta orterna inom landet. Folket har äfwen därigenom blifwit så utarmadt, att dess enda hopp om räddning war den kommande skörden. Våren war twifwelaktig, men efter midsommarn antogo åkrarne det herrligaste utseende. Dock skakade mången betänksamt på hufwudet, då han betraktade kornåkrarne, der halmen »wext till en owanlig höjd (2 1/2 aln)», ty ett gammalt ordspråk säger: »wilu warren kaswattaa», hwiltet ordspråk besannat sig under de föregående åren. Så har äfwen nu händt, ty efter uthållande kalla nordostwindar klarnade himmelen till natten mot i går och frost inträffade.

Frosten upprepades åter natten mot i dag den 31 juli. Intet moln syntes på himlahwalfwet, hwarföre det är att förmoda, att verkningar kännas ganska widstäckt. Huru stor skadan är, kan jag ej ännu säga; dock är det säkert att den är betydlig, ty både rågen och kornet ha begynt bilda frukt, wid hwilken tid säden anses wara ömmast för köld.

— Wi ha nu således det swåraste pröfwår för oss, om äfwen frostens härjningar warit partiella. Då så är, huru skola utwandringarne ordnas så att de åstadtomma minsta olägenhet? Att hindra dem torde wara omöjligt, då i denna församling under detta år 169 familjer, utom gamla och orkeslösa, fader- och moderlösa barn, åtnjutit fattighjelp, eller tillsammans omkring 900 personer på en folkmängd af 2,400, såsom tabellerna utwisa (genom dödlighet har folkmängden förminskats med 130 personer). Mången hem-

mansinnehafware torde wandra ut, ty redan nu ligga hemman öde. Hwad skall då fallet bli i nästa år? Wi ha nu redan hemmansinnehafware, som gå betlande kring byn med sina familjer.

Guvernörens i Uleåborgs län till kejsrerliga senaten insända berättelse om förloppet af en utaf guvernören under sistvikne november månad år 1867 verkställd inspektionsresa i södra delen af länet (Publicerad i Finlands Allmänna Tidning den 4.1.1868):

Fattigvården för det kommande året synes i de flesta kommuner hafva blifvit sålunda ordnad, att ett möjligaste stort antal fattige blifvit på rotar fördelade, ända till 6 7 hjon på rotor om 3/4 mantal (Haapajärvi). Största antalet utaf de sålunda försörjde utgöres af barn under 15 år, dels värnlösa dels sådana, som blifvit föräldrarne fråtagne, på det dessa sistnämnde derefter kunde sörja för sig sjelfve med qvarlemnande af ett eller två barn. Deremot har en anseelig del af de ordinarie tjenarene blifvit förafskedad och begifvit sig på arbetsförtjenst till andra orter.

För att förekomma tiggeri och kringstrykande, fattades beslut om inrättande af provisionela arbetshus eller fattigherbergen i Haapavesi, Kårsämäki, Pyhäjärvi, Haapajärvi, Reisjärvi, Pidisjärvi, Oulais, Pyhäjoki, Rautio, Sievi, Lumijoki och Kembele församlingar, hvaremot denna fråga ännu var beroende uti Piippola sockens församlingar, i Ala- och Ylivieska, äfvensom i Limingo moderkyrkoförsamling. Uti Wihandi kapell hade såkallade vaktgårdar vid gränsen blifvit utsedde, för att afvisa utsocknetiggare och återsända sådane, som ifrån egen församling ville begifva sig ut, samt i Kalajoki enahanda uppdrag meddelats uppsyningsmännen öfver de försvarslöse.

Öfvannämnda provionela arbetshus äro afsedda att inrättas på tvänne afdelningar, deraf den ena för utsocknetiggares emottagande på högst några dagars tid och den andra för 20–30 insockne fattige, företrädesvis sådane, som ofta blifvit på kommunens bekostnad hemforslade. Derjemte åsyftas att genom dessa arbetshus inom kommunerne sprida kunskapen om och förmedla diverse

näringar och hussløjder, i hvilket afseende desamma, alltefter de lokala omständigheterne, borde føres med kalcineringsugn for pottaska, panna for terpentinerberedning, hyfvelbänkar, väfstolar, profver på diverse sløjdalster m. m.

För ifrågavarande ändamål skulle uti kyrkbyarne lämplig lokal på kommunernes bekostnad upphyras, helst åbyggnaderne å något för tillfället öfvergifvet hemman; behöflig ved, halm, nödrödssurrogater m. m. genom sammanskott af kommunernes medlemmar anskaffas och innehafvande eller erhållande undsättningsmedel användas till aflöning af föreståndare och rörelsekapital. Härutöfver anhölls af Pyhäjärvi socken om ett undsättningslån, emot kommunens solidariska borgen, å 4,000 finska mark, och af Pidisjärvi kommun om 1,000 mark; i Haapajärvi om tillstånd att för ett år innehålla indrifne 400 mark, förfallne å ett äldre statslån åt fattigvårdsstyrelsen, samt i Reisjärvi om enahanda förmån för förfallne 320 mark. Uti Pulkkila, Haapavesi och möjligtvis uti några andra kommuner skulle någon del af utestående lån till undsättningsfonden indrifvas. Vid de afhållne stämmorna upplästes ännu och förklarades ej mindre ett till

kommunal- och fattigvårdsstyrelserne utfärdadt cirkulär, angående hemslöjders befordrande, deraf jag härförinnan tillställt chefen för finansexpeditionen ett exemplar, än ock en i härvarande veckoblad intagen uppsats om tillgodogörandet af åtskilliga produkter, såsom ben, lumpor m. m., utaf hvilken uppsats jag vid min återkomst till Uleåborg förefann ett stort antal, genom finansexpeditionens försorg, aftryckta och hitsända exemplar, hvilka nu komma att fördelas.

Vid samma tillfällen förevisades profver på några slöjdalster och ibland dessa ådrogo sig trädskor af olika slag jemte verktygen, hvarmed de förlärdigades, allmogens synnerliga uppmärksamhet, helst genom ett allmännare bruk at trädskor och en deraf följande inskränkning uti det sedvanliga slöseriet med skodon, en anse-
lig besparing kunde upp. komma; exempelvis skulle, enligt en af brukspatron Sjöberg anställd kalkyl, ensamt genom en förkortning af de nu brukliga långa skaften till pjeksstöflar, för Pyhäjärvi socken en årlig besparing af 8,000 mark åstadkommas. Uti samma Pyhäjärvi socken var sedan några månader en mindre slöjdskola, under inseende af en på styrelsens bekostnad antagen korgmakareinstruktör, i gång, och hade derstädes omkring 400 lispund tallrötter, tillräckräckllge att sysselsätta 20 arbetare under ett helt års tid, blifvit under höstens förlopp upptagne; också gåfvo elevernes sednaste arbeten icke mycket efter mästarens. Å Kytömäki, forstmästaren Strömborg tillhöriga hemman i Pulkkila, äfvensom sednare å Wesikoski bruk i Pyhäjärvi, sammanträffade jag med civilingeniören Sivén, som på styrelsens bekostnad blifvit hitsänd för att undervisa allmogen uti terpentin- och hartsfabrikationen. Å förstnämnde ställe anställdes af Sivén, i en talrik ifrån angränsande orter församlad och särdeles intresserad menighets närvaro, försök med destillation af terpentin ur tallkåda, och i Wesijoki skulle enahanda försök, för Kärsämäki och Pyhäjärvi boernes räkning, dagen efter min afresa komma till stånd.

Minnesmärket över hungerårens offer finns intill kyrkan. Armas Kosonen har planerat minnesmärket som invigdes år 1988.

Aki Ollikainen fick idén till sin *Nälkävuosi*-bok på Haapajärvi julkyrkogård. Han berättar i Kansan Uutiset den 16.12.2012: ”Vi åkte dit för att ta med ljus till min frus släktingars gravar. Ett gravmonument kändes övergivet, det var inte upplyst av ett enda ljus. Det var en minnessten som restes över de som dog under svältåren. Det stoppade mig, och jag började fundera på vilken typ av människor de som dog av hunger, förkylning och sjukdom egentligen var. Upplevelsen var kraftfull och väckte djup medkänsla. Först såg de bara ut för mig som en ansiktslös, grå skara. Jag var tvungen att verkligen pressa mig själv för att kunna föreställa mig dem som individer. Jag ville skriva en berättelse för en av dem – som för att föra dem ut ur glömskans natt.”

En engels översättning av Ollikainens bok utkom 2015 under namnet *White hunger*.

SEUTUMME ASUKKAITTEN KÄRSIMYSTEN
MUISTO SUURINA NÄLKÄVUOSINA 1660-1668
PÄSTÖN KUNNAN KOKKOLA 1967

HEINÄVESI

Sommaren 1868 hade Heinävesi, en kommun i Norra Karelen, 6556 innevånare. Detta år avled 710 personer i svält och sjukdomar, dvs 11 % av befolkningen.

Efter frostnätterna i början av september 1867 visste tidningen Österbotten att berätta: ”Resande från Heinävesi berätta, att frosten äfven der gjort förfärliga skador. Kornet och rågen ansågs öfverallt skadad utom vid de stora vattendragen och på högtbelägna sädesfält; men hafran ansågs ej hafva lidit af frosten annat än på mera frostömna ställen. Högst litet hade hunnit skäras före frosternas inträffande.

Aino-Maija Turunen har år 2011 skrivit en Pro Gradu-avhandling om hungersåren i Heinävesi, ”Heinä ja vettä? Heinäveden seurakunta nälkävuosina 1865–1869”. Här en del av avhandlingens sammanfattning:

Kyrkan i Heinävesi

Heinävesi var ett stort och glesbefolkat område mellan Savolax och Norra Karelen. Boende i socknen var drygt 7 000 år 1865, men befolkningen minskade mycket under svältåren.

Under hela början av decenniet hade församlingen drabbats av dåliga skördar, som förvärrades ännu mer efter 1865. De bortkastade spannmålsgrödorna drev församlingsborna i skuld när skulder från tidigare år kunde inte betalas tillbaka från den nya skörden. Församlingen fick ta sin tillflykt till de spannmåslån som erhöles av kronan, så att den kunde trygga invånarnas försörjning och kunde upprätthålla spannmålsmagasin.

Brist på näring och ensidighet, uppsägning på grund av brist på medel och oviljan att få försörjning av allmoge drev folk att tiggas. I takt med att antalet tiggare ökade spreds sjukdomar eftersom människor levde i trånga förhållanden där löss spred sjukdomar. Största dödsorsakerna under åren 1865–1869 var tyfus, dysenteri, nervfeber och kikhosta. Värsta dödsåret var 1868, då åksjukan tog över 700 personer till graven i Heinävedi.

I församlingen var sjukvården till stor del prästernas ansvar, ef-

tersom distriktsläkaren sällan besökte församlingen. Några få sjuka skickades till länssjukhuset i S:t Michel, men de flesta sköttes hemma med dåligt resultat.

Minnesmärket vid Heinävesi kyrka (byggd 1890-91) är gjort av skulptör Veikko Jalava och invigt år 1967. Det berättas att här begravts 1500 avlidna, alltså fler är de Heinävesi-bor som dött. Tydligt avled ett stort antal arbetssökande och tiggare från andra socknar i Heinävesi.

Kyrkan i Ilmola

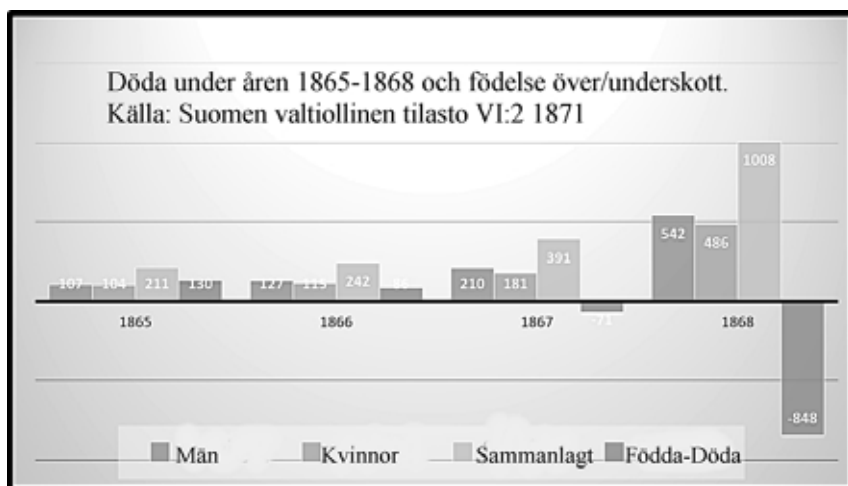
"Hungerårens offer - kända av Gud"

ILMOLA (på finska ILMAJOKI)

Ilmola är en kommun i Södra Österbotten, grundad år 1865, dvs ett par år före hungeråren. Kommunen har omkring 12.000 innevånare. Den mest kända produkten från kommunen torde vara ”Koskenkorva” från Altias fabrik. Varje sommar ordnas en Opera- och Musikfestival i kommunen, med 10.000 besökare. Kyrkan i Ilmola, den tredje i ordningen, byggdes av den kände kyrkobyggaren Matti Honka 1764-1766.

År 1868 hade kommunen 7841 innevånare. Av den dog 1008, dvs 13% av befolkningen under katastrofåret 1868. Året innan dog 391 personer och år 1866 249 personer. År 1868 minskade befolkningen med 848 personer.

Helsingfors dagblad beskriver den 12.1.1867 situationen i Ilmola med omnejd: ”Ilmola 8 januari (korresp.). Fattigdomen är för närvarande stor på dessa orter och blir ännu större. Icke nog med att den lösa befolkningen, arbetsfört och raskt folk, förgäfves erbjuder

*Döda i Ilmola under hungeråren 1865-1869, och födelseunderskottet (dvs antalet döda minus antalet födda).
Befolkningen minskade med 848 personer under år 1868.*

sig till arbete för blotta maten, äfven den besutna allmogen blir genom de oupphörliga exekutiva auktionerna så utblottad, att den i vår ej har dragare eller plog för att arbeta på åkern, och vid auktionerna försäljes bondens egendom för en spottpenning. Mången har icke alls råg numera och krediten är slut; hvarmed skall man då lefva till nästa höst? Från flera håll omtalas stölder af spanmål och födoämnen. Hvad annat skall det leda till, då en familjefar icke på ärligt sätt med sitt arbete kan försörja den efter bröd ropande barnaskaran? Fattigvården kan föga uträtta, då äfven den besutna befolkningen befinner sig i största bekymmer för sin utkomst.

Södra Österbotten, som egentligen lefver af sitt jordbruk, har genom 5 års svåra missvexter blifvit så utblottadt, att det icke utan statens mellankomst till nästa skörd kan lifnära den lösa befolkningen. Staten, som under tidpunkter af allmänt betryck är att förliknas vid en husbonde, måste vid dylika tillfällen träda förmedlande emellan, på det icke dess medlemmar af svält skola duka under. Allmosor böra ej gifvas åt andra än orkeslösa personer, men tillfälle till arbetsförtjenst, se der hvad som kan uppehålla, de betryckta och hvad som innebär möjligheten till framtida arbete. Hela södra Österbotten ropar nu enstämmigt: arbete! arbete! ”

I december 1867 ”tog mossan och hafreskalet slut” i Ilmola. Det återstår ej annat än att låta folket dö, skriver Wasabladet den 1.2.1868: ”Enligt ingångna säkra underrättelser äro tillgångarne såväl i fattigfonderna som hos allmänheten i Ilmola moderkyrkoförsamling redan så medtagna att man varit nödsakad upplösa derwordna fattigherbergen. Mossan och hafreskalet, som sedan hösten nästan uteslutande — åtminstone till medlet af December manad — användts till bröd och walling i nämnde herbergen, har således tagit slut. Denna dåliga spis, som äfwen, åtminstone hwad brödet beträffar, tillföljd af bristfällig anordning understundom flere dygn saknats, hafwa hos de nödlidande alstrat sjukdomar, som wanligen urartat till tyfus, och numera har dödligheten blifwit ganska stor. Om detta förhållande komme att fortfara blefwe helt säkert hungersdöden i Ilmola mera allmän. Kommunalstyrelseu

H. Nyfors.

har gjort hwad den kunnat i afseende á beredande af arbetsförtjenst och tillgång till födoämnen, i det sagde styrelse ej allenast föreslagit allmänna arbeten inom de särskilda församlingarne utan ock emot hela Ilmola sockens gemensamma ansvarighet ansökt ett lån af 12,000 mark. Men beklagligtvis har ansökningen blifwit afslagen. Det återstår alltså ej annat än att låta folket dö i hunger.”

Enligt en nyhet publicerad i tidningen Björneborg den 7.3.1868 samlades brödkanter och brödbitar ihop i St Petersburg för att sändas till Ilmola: ” I Petersburg hafwa prosten Öhqwist (wid finska församlingen) och prostinnan Zandt båda i tidningarne uppmanat allmänheten att komma de nödlidande i Finland till hjälp med gåfwor. Den sistnämnda beder äfwen om brödkanter och brödbitar, af hwilka sedan nytt bröd tillredes. 22 pud torkadt bröd och 36 pud mjöl hafwa afsändts till Ilmola.”

I Suomen Virallinen Lehti publicerades förljande nyhet den 18.4.1868:

”Stadsläkaren i Kristinestad meddelade bland annat följande den 29 mars: att nöden i Ilmola är fruktansvärd, eftersom sju år i följd av misslyckade skördar helt har förbrukat alla tidigare förråd. De som är arbetsföra kommer förmodligen att söka sig annorstädes och vissa dagar ges upp till trettio resetillstånd ut; barn och gamla tvingas överleva på olämplig näring, vilket ger upphov till sjukdom och död. Han vittnar också om följande statistik: det bor cirka 8 000 personer i socknen, varav 1 000 människor lever på kommunens bekostnad, och minst 2 000 lider elände. Från början av året till den 24 mars är det cirka 1 500 personer som är sjuka av tyfus, av vilka 500 fortfarande ligger sjuka och 132 har dött. 10 rapporteras ha dött av dysenteri och 23 av krupp. Endast 50 födselar har registrerats under samma period. Det finns ett sjukrum på orten, där det bor upp till 70 personer, men när medel och ordentliga besiktningar saknas är det mycket dåligt.”

Minnesmärket över hungeråren finns intill kyrkan. Minnesmärket planerades av Pentti Haapamäki och förverkligades av Otto Talvitie. Sannolikt har minnesmärket rests omkring 2007.

JALASJÄRVI

Jalasjärvi var en kommun i Södra Österbotten, sedan 2016 är Jalasjärvi en del av Kurikka kommun. Antalet innevånare var 7779 för några år sedan.

Jalasjärvi drabbades svårt av hungersnöden, liksom grankommunerna.

År 1866 dog 239 personer i Jalasjärvi, följande år 256 och det värsta året 1868 753 personer, nästan 12 % av befolkningen, som sommaren 1868 omfattade 6544 innevånare.

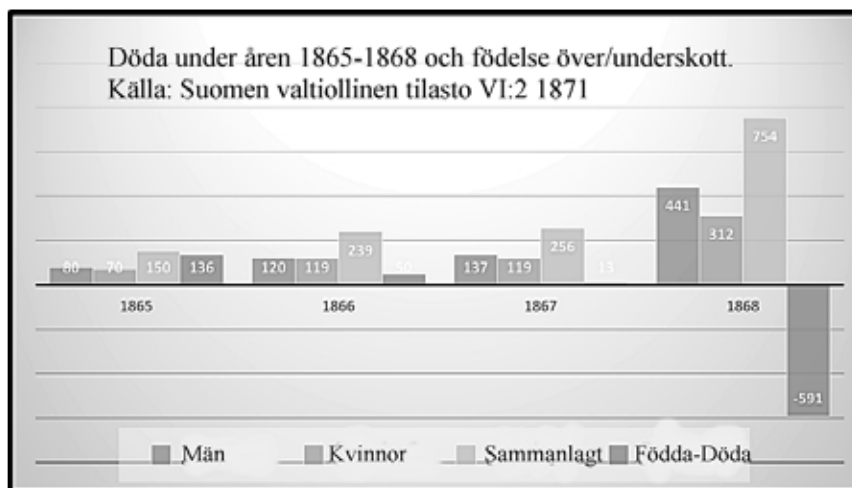
Redan 1866 var nöden stor. Denna artikel om tillståndet publicerades i Hufvudstadsbladet den 15.6.1866:

— Hungersnöd i Jalasjärwi. Härom skrifwer en korresp. från Ilmola d. 6 Juni till Wblt: För en vecka sedan wistades under-tecknad ett dygn i Jalasjärwi kapell af Ilmola socken och under denna tid erfor jag att nöden der är större än hwad den någonsin å orten warit. Kronan skulle följande dag utlåna etthundra tunnor utsädes-korn åt respektive jordbrukare i församlingen och såsom prenumeranter å denna wara infunno sig hos ortens kronolänsman en så stor mängd personer att de, samlade å en större gårdsplan, på afstånd liknade ett stort moln. Större delen af desse låntagare begärde hjälp af ortens forstmästare för möjlighet att åtkomma nödigt behof af korn och hafre till wårsådd, helst de få kappar kronan hade att gifwa woro otillräckliga. Men förråd härutinnan förefanus endast till ringa del. Åkrarne måste således blifwa till största delen osädda. Skörden blir naturligtwis derefter. Foderbristen war i församlingen så stor att nästan alla hästar fingo äfwen nattetid söka sin föda å den med is och rimfrost betäckta gräslösa marken. En och annan häst låg derföre störtad inwid landswägen. Men ett ännu större bekymmer företedde sig bland befolkningen. Kronolänsmannen uppgaf att han tredjedag pingst hela dagen warit sysselsatt med utmätningar hos ett stort antal bönder och torpare och derunder funnit bröd endast i twå gårdar. De öfriga lefde af gröt eller wälling kokad af barkmjöl med iblandning af en ringa qwantitet

rågmjöl. Med rördt hjerta nämnde den ädle och sannt menniskowänlige kronolänsmannen att han under sin långa tjenstetid aldrig förut funnit ett sådant elände hos ortens befolkning samt att hans wärf warit mer än hjertslitande då han nödgats hos detta nödställda folk utmäta den enda ko, som funnits i huset och åse barnens och husmodrens tårfyllda ögon, ja gråt och klagan.

Katastrofåret 1868 var också här värst. I Finlands Allmänna Tidning publicerades följande redogörelse om situation en i kommunen:

Jalasjärvi den 13 juli. Härifrån meddelas till S. W. L. för den 21 dennes bland annat, att hunger och dödlighet grassera så starkt på orten, att hundratal personer månadtligen falla offer för desamma, ehuru visserligen dödligheten under den allra sista tiden synes hahva varit stadd i aftagande, hvaremot hungern sannolikt icke kommer att öfvergifva orten förrän man kommer till nysädet, men dittills har

Döda i Jalasjärvi under hungeråren 1865-1869, och födelseunderskottet (dvs antalet döda minus antalet födda). 12 % av befolkningen dog av svält och sjukdomar år 1868. (Vid denna tid var den normala dödligheten/år omkring 2%)

man ännu mycket att utstå. Dödsbleka. i sina bästa ålder befintliga karlar och qvinnor samla sig nu, sedan försörjningsanstalterna i brist på tillgångar måste upphöra, tiggande vid dörrarne. Kommunen står likväl i en hjertlig tacksamhetsförbindelse till styrelsen därför, att den förskaffat arbelsförtjenst, såsom vägabyggnad och kärrdikning, samt något handarbete för qvinspersonerna. Men en stor del af den obesuttna befolkningen befinner sig så utsvulten, att den af desse arbeten icke varit i stånd att förtjena sig ens födan. Nyligen skall till kommunen hahva ankommit en hjälp försändning på 400 mark, för hvilken kommunen stannar i den hjertligaste tacksamhetsskuld till de ädle gifvarene. - Väderleken har varit gynnsam och man hoppas en god afkastning efter den i god tid verkställda sådden. - Kommunalstyrelse har orten haft redan på andra året, men till all olycka skördade döden redan i våras nämnde styrelses aktade viceordförande. Thomas Köykä. Den aflidne sparade hvarken på sin tid eller sina tillgångar, när det gällde kommunens bästa.

TOKEROVÄGEN i Jalasjärvi

Tokerovägen (på finska ”Tokerotie”) mellan Kauhajoki och Peräseinäjoki byggdes under hungeråren på 1860-talet, som nödhjälpsarbete för att skydda åtminstone en del av befolkningen från svältdöden. Vägbyggarna kom från Kauhajoki och närliggande orter.

Som lön fick vägarbetarna mjöl, omkring 850 gram per dag. Detta skulle räcka till inte bara för arbetaren själv utan också för hans familj, fru och barn.

Lönen betalades varje dag. Arbetarna var så hungriga då de fick sin dagliga lön att de blandade mjölet i en skvätt vatten och rörde om. Den här kalla gröten kallades ”tokero”, vilket gett vägen dess namn. Hundratals arbetare byggde vägen, 53 km lång, på litet över ett år. Dödligheten var stor. Också barn deltog i arbetet och de fick 200 gram mjöl som lön per dag.

I närheten finns byar med de talande namnen Pettusaari och Petumäki.

*Minnesmärket vid Tokerovägen, omkring 8 km från Jalasjärvi
mot Peräseinäjoki till*

Text på monumentet: "Tie tehty 1867 Aleksander Nikolj" (vägen byggd 1867 Alexander Nikolj. Texten på stenen lär vara skriven av en dåtida fånge, Joel Kanto, som lärt sig skriva i fängelset.

På en metallplakett intill monumentet finns texten (här i översättning: "Tokerovägens vägbyggare - gjorde denna text under de stora hungersåren. Bybor lyfte monumentet på dess piedestal år 1967 för att bevaras för kommande släktled. (Källa: Antti Häkkinen, 1991. sid 138).

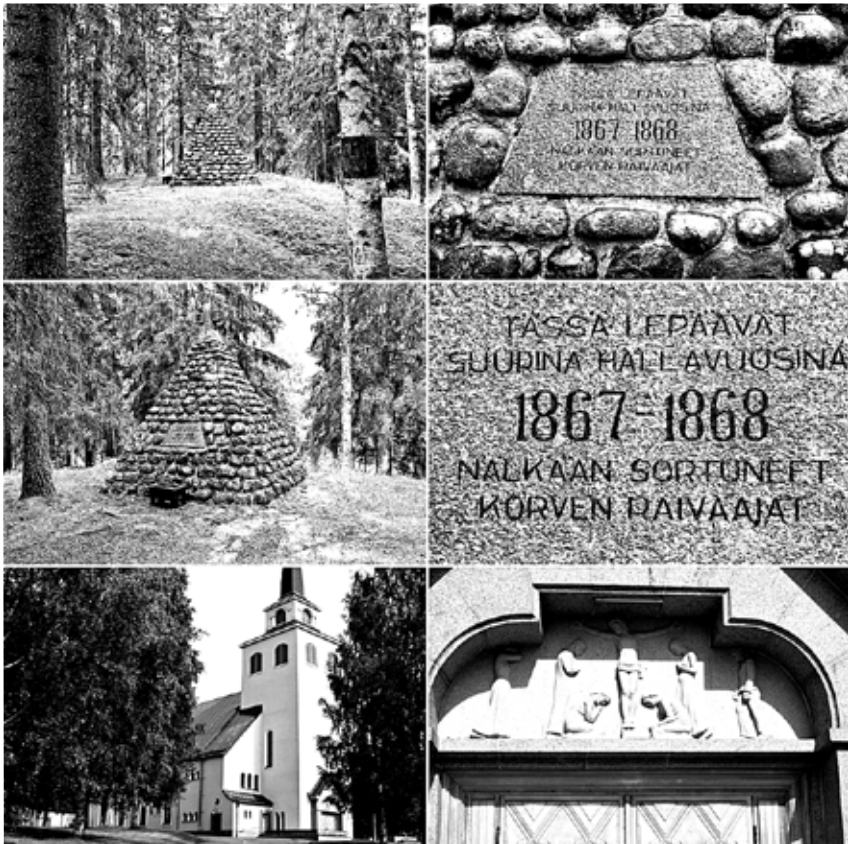
Vägen nämns i "Finlands allmänna tidning 7.6.1866:

"Sedan guvernören i Wasa anmält, att de härförinnan för verkställande af undsättningsarbeten inom länet beviljade anslag icke förslöge att intill kommande skörd afvärja den hotande nöden, samt till förekommande deraf föreslagit särskildu undsättningsåtgärder för länet, har kejsrerliga senalen under den 25 maj tillåtit guvernören att dels till allmanna arbeten dels, efter samråd med vederbörande undsättningskomiteer, till större lån. helst åt bolag, äfvenså för utförandet af lämpliga arbeten och emot återbetalning inom fem år, använda för Laukkas och Kuortane härader ända till 300 mattor mjöl af kronans förråder i Jvväskylä stad samt för Pedersöre och Lappo härader 60 mattor mjöl och 200 tunnor till utsäde otjenlig råg från förråderne i dessa häraders kronobodar, älvensom till fortsättandet af en år 1863 till anläggning anbefalld kommunikationssväg emellan Jalasjärvi och Kauhajoki kapeller af Ilmola socken ända till 50 tunnor till utsäde otjenlig råg från kronobodarne i Ilmola härad samt dessutom 200 mark i penningar al allmänna medel i länets ränteri; hvarhos kejsrerliga senaten förordnat, det guvernören äger af förråderne i Jvväskylä kronoboda såsom bidrag för upprätthållandet af det i Jvväskylä stad inrättade fattigherberge till sagde stad gratis öfverlemna tio mattor mjöl."

KIURUVESI

Kiuruvesi är en stad i Norra Savolax. Den närmaste staden är Idensalmi. År 1980 hade staden 12.000 innevånare, men folkmängden har minskat och är nu under 8000. Av dem bor hälften i Kiuruvesi centrum. Kyrkan i Kiuruvesi planerades av arkitekt Bertel Liljeqvist och invigdes 1941.

Under det första hungeråret 1866 dog 266 personer i Kiuruvesi. Året därpå 365 personer, och under det svåra året 1868 begravdes 458 avlidna. Sommaren detta år hade Kiuruvesi en befolkning på omkring 5000 innevånare. Under de tre hungeråren avled alltså

över tusen människor i Kiuruvesi, om en del av dessa var hemma från andra orter kan vara sannolikt.

Redan vinter 1866 var situationen svår. Tidningen "Tapio" skriver 24.2.1866: "Från Kiuruvesi meddelas att många människostackare i sin nöd fått lära sig att komma tillrätta med boskapens föda, nämligen att tillfredsställa sin hunger med hö". Denna uppgift blev dock dementerad, men däremot lärde man sig nog att koka halmgröt (kokt på malad halm med en liten mängd mjöl av spannmål. Tyfusepidemin spridde sig från Idensalmi och orsakade många dödsfall

Men det blev värre. Följande år fanns det ingen mat ens för boskapen. Helsingfors dagblad berättar den 28.7.1867: "Från Kiuruvesi skrives den 16 dennes till Tapio, att derstädes under vinterns och vårens förlopp dött 107 hästar, 152 kor och 117 får, hvarigenom kommunen lidit en förlust, belöpande sig till omkr. 27,000 mark."

Kommersierådet Hadman skänkte 2000 mark till Kiuruvesi för att lindra nöden, och bidrag kom också från andra välgörare.

"Se on nii pitkä ku näläkä vuosj." - Det är så långt som hungeråret - ett talesätt som använts i Kiuruvesi åtminstone på 30-talet, och säkert nog också på många andra ställen.

En yrkeskår som blev allt viktigare i dessa tider var gravgrävare. I Kiuruvesi fick gravgrävaren Erik Niskanen nog våren 1868 och han begärde avsked. I stället valde församlingen "loinen" Vilhelm Karhunen till ny gravgrävare (ordet "loinen" betyder egentligen parasit men avser väl en person som levt på samhällets bekostnad eller inte haft några egna inkomster). Villkoren var följande:

1. Gravar får inte grävas mer än tre alnar djupa från jorden och tackas att vara jämna; Där det inte finns tillräckligt med jord för detta djup, förser församlingen mera mull till gravplatsen.

2. Ben får inte finnas på kyrkogården, utan gravgrävaren ska ta bort dem och täcka över dem i marken.

3. Kyrkogården ska hållas jämn och den tidigare gravgrävaren bör ännu jämna ut de tidigare ojämna gravarna.

4. Gravgrävaren bör se till att kyrkogårdens portar hålls stängda så att inga djur kan ta sig in där, och på vintern måste han ploga en väg fram till gravplatsen.

Minnesmärket över hungerårens offer skapades av arkitekt Aarne Timonen och är inte så lätt att hitta, inne i en skogsdunge omkring en kilometer söderut från kyrkan, bredvid en liten simstrand.

Kiuruvesi stads hemsida berättar om minnesmärket: ”De stora svältåren var resultatet av på varandra följande, mycket dåliga skördeår. Åren var exceptionellt kalla, vintrarna långa och somrarna för korta för jordbruk. Mycket utsäde fördes från andra håll, men våren 1865 nådde inte utsädet Kiuruvede i tid, varför sådden dröjde. Säden hann inte mogna och frosten förstörde skörden i låglandet. Följande vinter var ovanligt hård och lång: vintern fortsatte i maj, vilket försenade vårsådden vilt. Kapplöpningen mot tiden började. Sen sådd gjorde att grödans mognad fördröjdes till långt in på hösten, då vådrets kylning kunde hindra grödans mognad.

I början av september kom frostnätter som förstörde den ännu omogna skörden i en aldrig tidigare skådad omfattning.

År 1955 restes ett minnesmärke över de som dog av svält längs Kirkkokatu, vid stranden av sjön Kiurujärvi. Texten är inristad på minnestavlan: ”Här vilar de som röjt ödemarken och gått under under de stora hungeråren 1867-1868”. Enligt traditionen har totalt 1 200 avlidna begravts i massgravarna under och runt monumetet, varav 500 tros vara från Kiruruvesi. Majoriteten av de begravda tros vara från norra Finland och Österbotten. Drivna av hunger hade de gett sig ut på jakt efter bröd och arbete i Savolax.

KORTESJÄRVI

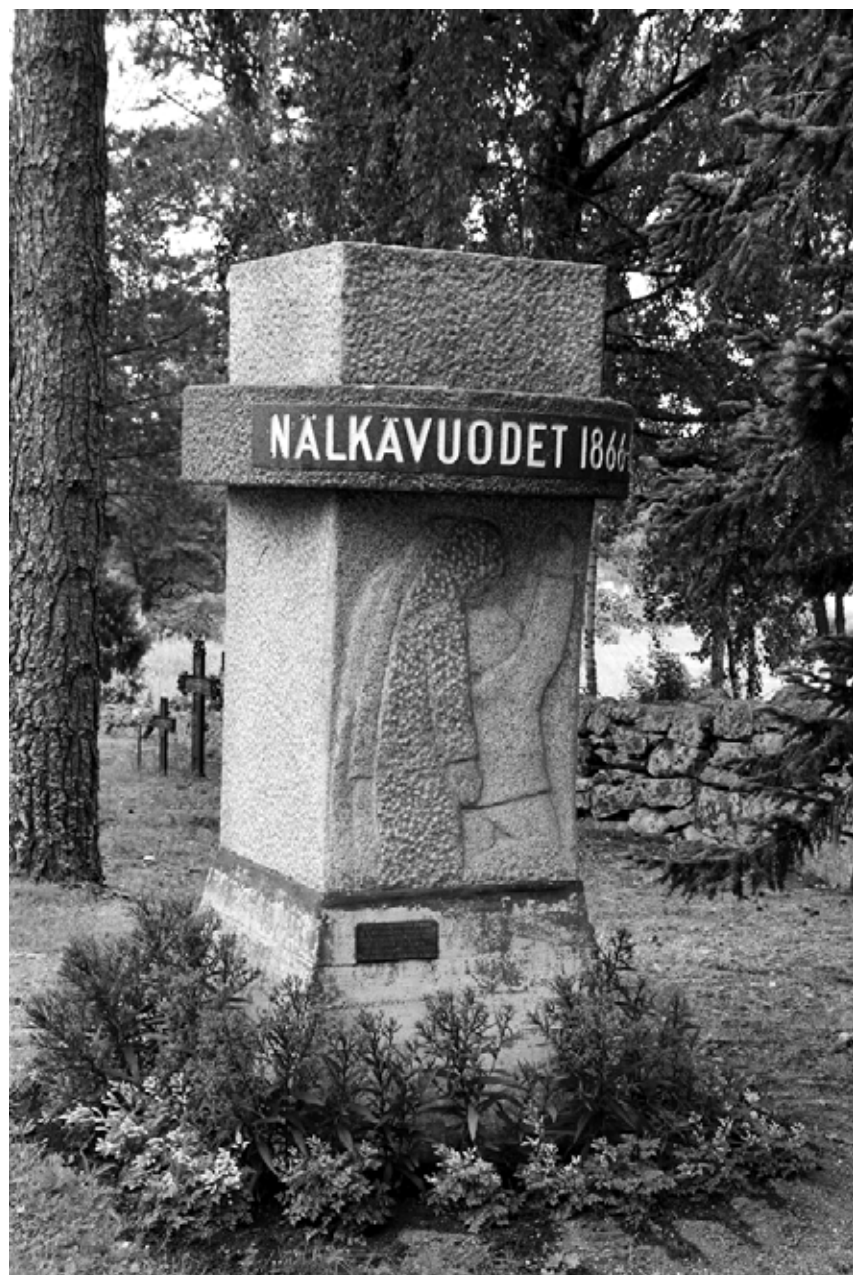
Sommaren 1868 hade Kortesjärvi, en kommun i Södra Österbotten, 2320 innevånare. Detta år avled 422 personer i svält och sjukdomar, dvs 18.2% av befolkningen. Kortesjärvi var bland de 10 värst drabbade socknarna i landet.

Minnesmärket intill kyrkan invigdes 2017.

resurser. -- En qwinna från Kortesjärwi, som lemnade hemmet med 8 barn, har på härwarande herberge förlorat de två sista -- alla hafwa gått från henne och det i följer af swält. Swiltten gräselig tante för en moder -- borde detta icke betaga enhwar lusten för yrande glädje och nöjen?

*Hufvudstadsbladet
den 7.3.1868*

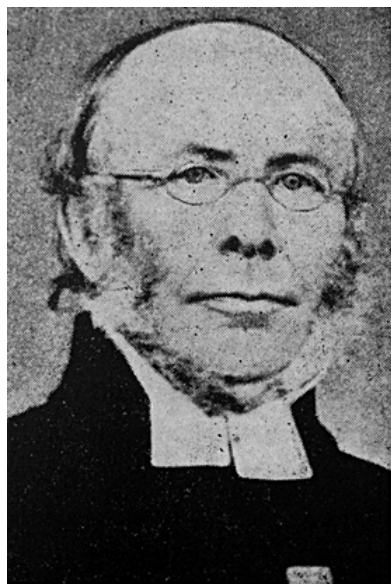
LAVIA

Sommaren 1868 hade Lavia, en före detta självständig kommun som numera hör till Björneborgs stad, 2084 innevånare. Detta år avled 376 personer i svält och sjukdomar, det vill säga 13.4 % av befolkningen.

Oiva Turpeinen berättar i sin bok ”Nälkä vai tauti tappoi” att en svår tyfus-epidemi härjade i Tammerforsområdet år 1867. I Lavia var läget katastrofalt, endast 30 personer hade undgått att insjukna - det vill säga bara 1% av befolkningen.

Minnesmärket över hungeråren finns intill kyrkan och invigdes år 1967. altså 100 år efter det svåra tyfus-året i Lavia

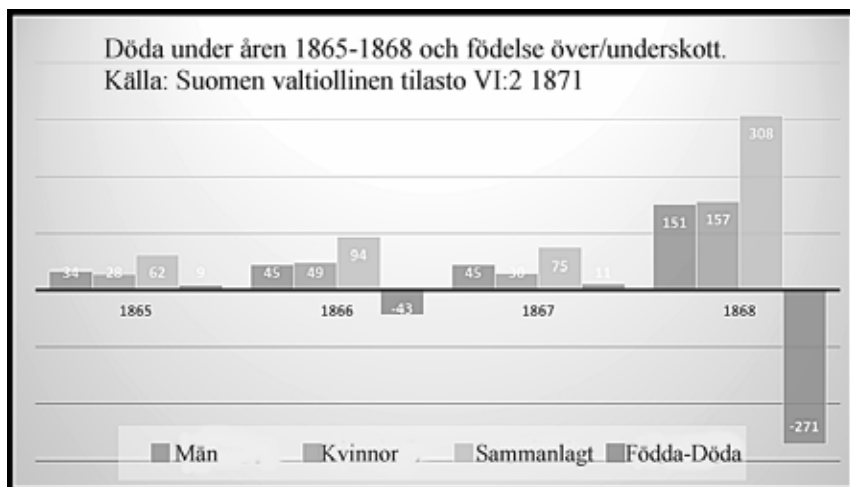
Bernt Leonard Frosterus, kyrkoherde i Kärämäki under hungeråren. Monumentet på gravgården nära kyrkan. Kyrkan i Kärämäki är pländerad av arkitekt C L Engel och invigdes 1842.

KÄRSÄMÄKI

Kärsämäki är en självständig kommun i Norra Österbotten. Kommunen har omkring 2600 innevånare. Finlands geografiska mittpunkt finns numera i Kärsämäki (tidigare fanns den i Piippola, men landhöjningen har flyttat mittpunkten).

Redan 1865 drabbades Kärsämäki av en tyfusepidemi och det året avled 104 personer. Under det första hungeråret 1866 dog 94 personer i Kärsämäki. Året därpå endast 75 personer, men under det svåra året 1868 begravdes 308 avlidna. Sommaren detta år hade Kärsämäki en befolkning på 1853 innevånare. Omkring 17 % av befolkningen dog detta år, och Kärsämäki är bland de 20 svårast drabbade samhällena i vårt land.

Hungerårens elände drabbade Kärsämäki redan i ett tidigt skede. Detta brev, skrivet av pastor Bernt Leonard Frosterus (1808 - 1887) från Kärsämäki, publicerades i Helsingfors Dagblad redan den 5.6.1867. Eländet i vårt land under hungeråren 1866-1868 kan

*Döda i Kärsämäki under hungeråren 1865-1869, och födelseunderskottet (dvs. antalet döda minus antalet födda).
Befolkningen minskade med 14 % år 1868.*

svårligen beskrivas med ord. Men denna text ger nog en uppfattning över hur svårt det var redan 1867. Sedan skulle det bli ännu värre då allt som gick att äta helt och hållet tog slut våren 1868.

Bernt Leonard Frosterus var för övrigt småkusin med Alexandra Frosterus-Såltin, en känd Vasa-konstnär som målat ett stort antal av våra kyrkors altartavlor.

Här är brevet:

Från allmänheten.

Kärsämäki i Uleåborgs län den 12 maj 1867. Här står usslare till nu, än någon beskrifva kan. Nöden under de föregångna 10 åren har sannerligen varit ett intet emot den närvarande. Om menniskor ätit bark och borttvinat af hunger, så hafva de åtminstone haft någon ko, med hvars mjölk de kunnat helst litet uppfriska sig då den blandats med salt. Men nu fattas äfven detta; nu äro äfven dessa förfriskningskällor helt och hållet uttorkade. En redan i oktober börjande, och allt sedan ovanligt uthållande kall vinter, hvilken ännu i dag lika bister och orörlig som i januari månad håller sitt alns höga hvita täckelse orubbadt icke allenast i skogar utan öfver åkrar och ängar och hvars djupa drifvor ännu stå ofvan om gärdesgårdane, så att allenast dess störändar stå ofvan densamma, allt detta; har förökat eländet utöfver hvad som beskrifvas kan. - Isen i elfven ligger lika stark som den varit hafver. Icke en enda grå fläck, förutan tid forssen utvisar dess tillämnade bortgång. Termometern visade i dag morse 12 graders köld — den varmaste, tiden på dagen 6. - Hvad skall slutet på allt detta blifva?

Å de fleste hemman finnes icke en doft mjöl, än hvad de för dagen få hopskrapadt af sina lika fattiga grannar, och hvilket vanligtvis begagnas till velling med litet salt, ty bröd finnes alls intet, och lycklig den, som har sitt bröd bakad af två tredjedelar eller 3/4 bark eller halm och 1/4 :del gruta. - Kreaturen i sina bås ligga och råma i hungersnöd och förmå ej med egna krafter uppressa sig. Många hafva på tre veckor icke smakat ett strå hö utan fodras med uppkokadt hästspillning. - Ifrån några gårdar hafva kreaturen redan dödt i hunger och hästkadaver ligga redan på flera stallen döda af

hunger. — Underskrifven som gifvit åtskilliga kor ut på foder, har blifvit tvungen att låta hemsläpa en som sista höst utgafs såsom fet. Detta kreatur, som ej mera förmådde stå, af matthet, kan icke beses utan tårar; djuret uttryckte med kastning på hufvudet sin glädje då den såg det fähus, der den förut stått med mätt buk. En bonde ifrån närheten, hvars arma utsvultna barn fattigvården i dag tagit om händer på det de icke må hungra ihjel, hvars kreatur sedan mars saknat nödig föda, och hans hästar sjelfmant från andras gårdar uppehållit sitt lif, har nu sitt sommarbete å underskrifvens ladugård, der den uppslukar det minsta strå eller höfrö ifrån spillnings högar in. m. och har nu goda dagar emot förr, förmår redan springa då den för en vecka tillbaka icke förmådde gå. Hvad nästa vecka skall medföra är rysvärdt att tanka, när vädret fortfarande är lika bistert. Husbönder och matmödrar springa dagarne igenom villrådiga och bedja med tårar, den ena om ett bröd för sina arma barn, den andra om en kärfva halm eller något byssje. Huru hjertfrätande det är att se och höra allt detta, kan icke med ord beskrifvas.

Underskrifvens döttrar hemanlände just nu från en inspektions resa, hvarunder de besökt några fähus t. ex. hos församlingens kyrkovärd, och berätta om detta elände med tårar. De säga att ingen menniska kan utan tårar höra de arma kräkens oupphörliga sakta råmande, då alla darrande af vanmakt, slickande sig om nosen instämma i en oafbruten jemmerklagan, samt likasom bedjande om förbarmande se sig omkring efter hielp. 20 styckna kreatur hade alla råmat i detta fähus, och en halmkärfva stod nu för allas räkning erhallen efter långt sökande.

— Att ladutak af halm om och huru murkna som helst användas och uppslukas såsom det grönaste hårdvalls hö, behöfver icke ens omnämnas. Och der sådana kunna fås är det en lycka. Hvad de beklagansvärda matmödrarna känna. som se barnen tvina af och gråta efter bröd inom deras egna boningar samt kreaturen darra och jämra sig uti sina bås — föreställ käre läsare, du lyckligen lottade medkristen dig detta. — Du säger kanhända, att denna min skildring är alltför öfverdrifven. O! om du vore här huru snart

skulle du icke blifva förvissad derom att eländet öfvergår all min beskrifning. — Lägg dertill tiggare-hopar från andra församlingar och län. som flöda öfver oss beständigt, — ty våra tigga icke utom församlingen, vi dela den sista biten med dem så fås måttet rågad. — I stället för 100 tunnor korn, som de nödställda besuttna sista höst allenast vågade af höga kronan begära till utsäde, medan de redan förut stå uti så oerhörd skuld både till kronan och sina handelsmän, få de nu allenast 30 tunnor. Men hvart förslår detta bland så många! Med hvilka dragare skall dessa få kappar nedplöjas, då hästarne ragla af hunger och äro utmagrade af trägna körslor, samt troligen dö under nästkommande vecka? Tillägg ännu beständiga utmätningar och exekutiva auktioner för skulder, samt obetalta kronoutlagor och betänk sedan hurudan den arma landtmannens belägenhet nu är. De obesuttna äro visserligen nödställda, men de besuttna som äfven måste föda de förenämndes barn m. m. äro det mer än i dubbelt afseende. Nyligen erbjöds af Central- undsättnings komitén i Uleåborg ett lån om 300 mark räntefritt att betalas inom fem år för hela församlingen, men ingen vågade mera taga detta, och hvart skulle dessa få mark förslå? - De obesuttna nödställde erhålla då och då någon kappe till skänks af fattigvården. Men de arma besuttna, som är ännu fattigare ehuru de äga hemman, få se endast. — Om icke en snar hjälp räckes af den allgode Himmelska Fadren. eller af någon för nöden ömmande medmänniska, så kan jag ej annat emotse än en total upplösning på allt. — Allt detta kan jag på skäl och samvete försäkra. Gud hjelpe mina arma åhörare!!!

B. L. Frosterus, Socknens pastor.

Som en följd av detta brev samlade Wiborgs stads ”fruntimmer” ihop den vackra summan av 940 mk. En okänd person i S:Petersburg skänkte 32 mark och redaktionen för Wiborgs tidning samlade ihopt 275 mark.

Då maten höll på att ta slut hittades ändå så mycket spannmål att mindre samvetsgranna personer kunde idka lönnbränneri. Dern 22 mars publicerade Hufvudstadsbladet en nyhet om att församlingen

i Kårsämäki betalade 12 mark (vilket var en stor summa på den tiden) till alla som angiver lönnbrännare.

Det var inte bara människorna som dog av svält. Redan år 1867 berättas att 70 hästar, 100 kor och 1000 lamm hade dött i Kårsämäki.

Maten var slut - och också alla penningmedel. Hemmansägare kunde inte mera betala sina lån, vilket resulterade i exekutiva auktioner. Helsingfors börsförenings tidning skriver den 3.4.1867: ”En korrespondent från Kårsämäki till ”Pohjan-Tähti” omtalar, bland annat, att (vid exekutiva auktioner derstädes under första veckan i denna månad kor blifvit sålda till 10 och hästar till 8 mk stycket samt hö till 2 mk pr lass. Många gårdar äro tomma. Exekutorerne hafva fått sitt arvode, men fordringsegarene få icke in sina fordringar, hvarföre korresp. förmenar det vara bättre att vederbörande icke skulle låta det gå till exekutiva auktioner, ty hemmanen råka i lägervall, då för jordbruket nödiga inventarier beröfvas dem. Fordringarne hafva för det mesta tillhört fattigkassan och handlande. Bristen på föda skall vara så stor, att tillochmed lägenhetsinnehafvare i dagatal måste umbära mat, och ändock måste man bjuda till att dela med sig åt tiggare och andra fattige.”

Ett minnesmärke över hungers offer invigdes år 2014 och finns nära hjältegravarna intill kyrkan. Minnesmärket har bekostats av Teija och Timo Surakka.

PARKANO

Parkano är en stad i Birkaland, norr om Tammerfors och Tavas-kyro. Invånarantalet är omkring 6300 personer.

Parkano är den ort som hade den största dödligheten år 1868, då över 23 % av befolkningen dog av svält och sjukdomar. År 1866 dog där 88 personer, följande år 244 och 1868 765 personer. Endast 31 barn föddes 1868. Parkanos befolkning var sommaren 1868 3300 personer. Befolkningsökningen hade varit dramatisk, år 1815 bodde där 928 människor.

I Aamulehti den 5.10.1929 berättar Martta Alanen om Parkanos historia: ”Som ett ständigt gissel var det ofta år av hungersnöd, då den största misären och nöden rådde. Hunger och smittsamma sjukdomar utplånade människorna. Hela familjer föll i samma grav och hus lämnades öde. Under de sista olyckliga åren av 1600-talet dog ungefär hälften av hela befolkningen i Ikalis, dit Parkano då hörde. Andra gick och tiggde på jakt efter bättre områden, men inte ens det minskade lidandet, för det finns många historier om eländiga tiggare som dog utmattade på vägen efter år av hunger och sjukdomar, ock som begravdes i främmande mark. Under de så kallade i hungersnödåren 1866—1867 dog åter omkring en fjärdedel av invånarna pga brist och smittsamma sjukdomar, som rasade bland det svältande folket. En svår brist illustreras till exempel av att man 1867, då föregående års utsädeslån skulle betalas, ”förenade sig i en ödmjuk bön om att de barmhärtig makthavarna skulle vänta på nämnda betalning ytterligare ett år!” Enda sättet för de skuldsatta att få pengar var att sälja den enda kon, och då var hungersdöden säker.

På gravgården i Parkano, intill kyrkan, finns ett litet monument som sannolikt härstammar från hungeråren och markerar den massgrav som funnits här. Monumentet är så litet att vi kan förmoda att det är det allra minsta av alla de omkring 80 hungersårsmonumenten i vårt land, och är därför inte så lätt att hitta. Monumentet, en liten sten, pryds av ett kors och året 1868.

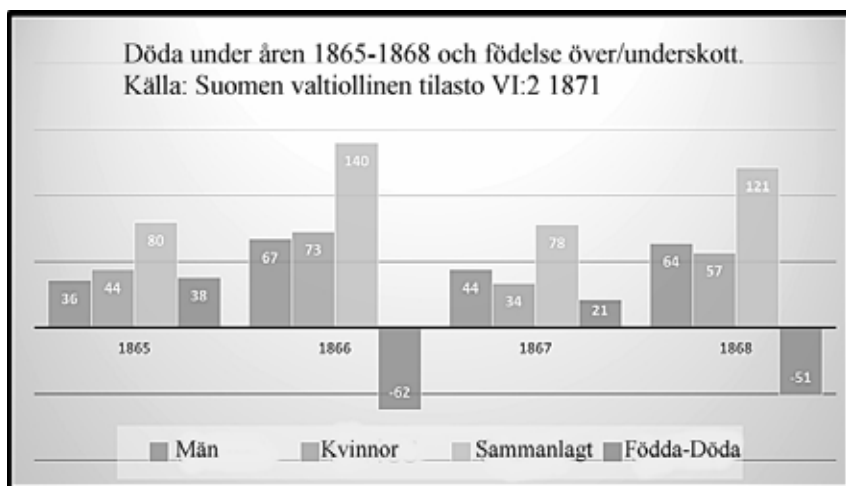

Pörtom kyrka byggdes år 1783 och har 500 sittplatser. Kyrkans altartavla är en kopia av Albert Edelfelts tavla i Vasa kyrka, gjord av Toini Kallio.

PÖRTOM

Pörtom är en före detta självständig kommun söderom Vasa. På 1970-talet delades kommunen, den södra större delen blev en del av Närpes och den norra mindre delen överfördes till Malax kommun.

Pörtom drabbades av en tyfusepidemi i ett tidigt skede av hungeråren och dödligheten var störst redan år 1866, då 140 personer dog. Åbo Underrättelser skriver 27.2.1866 om tyfusepidemin: ”Tyfusfebern, som härintills varit lindrig hos oss, har deremot i vår grannsocken Pörtom varit i fortfarande tilltagande, till sista söndag 24 döda, de flesta i sin bästa ålder, hjonelag hafwa dött som eftelemnadt 6 a 8 minderåriga barn, en man dog, lemnade hustru och 5 barn, alla sängliggande och i en hjertskärande belägenhet; wanskötta till den grad att de haft maskar under sig. Der, om någonstades skulle f. k. barmhertighetssystrar behöfwat. Medicin har wissserligen funnits hos socknens kyrkoherde men somoftast

Döda i Pörtom under hungeråren 1865-1869, och födelseunderskottet (det vill säga antalet döda minus antalet födda), som i Pörtom var störst år 1866 på grund av tyfusepidemin.

tagit slut. Nu cirka 80 qvarliggande sjuka, med köldens tilltagande skall sjukdomsfallen betydligt ökas.”

Några veckor senare skriver Wasabladet den 10.3.1866: ”Typhusfebern, som man härstädes redan ansåg vara i aftagande, synes åter hafva tagit en sorglig tillväxt. Man har denna vecka haft en bedröflig påminnelse derom och om detta lifvets förgänglighet, då efter några få dagars sjukdom en redbar och aktad embetsman härstädes, assessorn och riddaren R. Hasselblatt, plötsligt ryktes från maka, barn och anförvandter samt många vänner. Fredagen förut hade assessor H. varit deltagande i hofrättens session, hade tillförenej vetat, hvad sjukdom ville säga, och hade en stark frodig kropp, således i allo en konstitution, som vanligen i kampen med typhusfebern dukar under. I denna vecka har äfven handl. och sjökaptenen J. F. Chydenius härslädes aflidit i samma sjukdom, sörjd af hustru och familj. Den hemska sjukdomen kräfver således allt fortfarande sina offer, trots det, att en stadgad vinter inträdt. Tjenstförrättande provincialläkaren Calonius, som efter kort tjenstgöring härstädes efter ett sjukbesök i det illa hemsökta Pörtom, lades ned på sjukbädden, är nu lyckligtvis konvalescent, efter en hård strid med denna för läkare så farliga epidemi. Detsamma gäller ock doktor Gråberg i Kristinestad, der tvenne ryska militärläkare lära dukat under för smittan.”

Fruntimmersföreningen i Helsingfors anordnade en soiré i april 1866, och inkomsten av denna, hela 91 mark och 26 penni, sändes till Pörtom, ”där en svår farsot beröfwat många deras bergning.”

I maj skriver Hufvudstadsbladet (17.5.1866) om situationen i Pörtom: ”— Från södra Österbotten äro underrättelserna rörande den der rasande tyfusfebern högst nedslående. Resande derifrån berätta att ensamt i Pörtom 400 personer skulle varit angripna af denna härjande farsot.”

Och tidningen Österbotten berättar 2.6.1866 om en tjurskallig Pörtombo: ”Från Åland berättas om en enwis Österbottning (från Pörtom), som wille öfwer till Sverige att söka arbete, men då han icke slapp öfwer utan pass, utan hänwisades för slikts erhållande

till Guvernörsembetet i Wasa, menade, tro på att han ändock stulle öfwer, tog i Eckerö stjälanbes en rank båt och begaf sig af, men hamnade troligen i hafsens djup, eftersom båten efteråt, sedan en swår storm rasat, med uppvänd köl wräkte i land; karlen blef så-lunba ett rof för passtwånget och sin tjurskallighet. ”

I juli berättar Zacharias Topelius i ”Finlands Krönika” om sjuk-domepidemierna i finland under våren 1866. Idensalmi och Pör-tom var de värst drabbade: ” Alltifrån årets början utbredde sig genom tiggare öfver större delen af landet en härjande nervfeber, som bortryckte mest personer i medelåldern. Fattigherbergena i Wiborg, Hfors m.fl. orter förvandlades deraf till lazaretter, der farsoten mest uppträdde som febris recurrens, l. samma sjukdom, som förliden vinter rasade i Pbg. Läkare och sjukvårderskor föllo mångenstädes offer därför, ty den var i hög grad smittosam. Bland de mest hemsökta orterna voro Idensalmi och Pörtom. Farsoten kulminerade i Maj och aftog derefter, utan att dock fullkomligt upphöra.”

År 1867 dog 78 personer och år 1868 121 personer. Sammanlagt dog 14% av befolkningen under dessa 3 år. 338 avlidna begravdes. Den normala dödligheten i medlet av 1800-talet var omkring 50 avlidna per år. Sommaren 1868 hade Pörtom en befolkning på 2448 personer. Folkökningen hade varit enorm, med tanke på att folkmängden år 1810 var 1140 personer.

Som om inte missväxt och sjukdomar skulle ha räckt till drabba-des Pörtom av ännu en katastrof, här relaterad i Wiborgs tidning den 4.5.1867: ”Ett sorgligt öde har drabbat såväl vår gransocken Pörtom som ock dess pastor kyrkoherden B., i det att den förra för-lorat sin för ett par år sedan nybyggda prestgårds hufvudbyggnad och den sednare så godt som all sin löseegendom.

Utan att känna de närmare detaljerna vid tillgången (såsom icke närvarande) har jag i korthet af hr B. fått veta att elden kl. 7 i går långfredagsafton utbrutit i mellantakel å ett inre rum, att innan den observerats den redan på vinden rasade med full fart. Vid up-kommet drag så att säga flögo lågorna genom rummen, hvarföre

också endast högst obetydligt kunde bergas. Inom något mera än en timme låg hela den ståtliga byggnaden i aska. Alla kyrkoböcker, fattigvårds- m. fl. räkenskaper, en del af kyrkoarkivet och ett större hr B:s enskildta bibliothek blefvo lågornas rof, likaså alla kläder. ”

I kyrkböckerna för år 1868 är de vanligaste diagnoserna tyfus, strypsjuka, slag, ålderdom och svält.

Åtgärder vidtogs för att minska lidandet orsakat av svälten, och tydligen lyckades detta åtminstone delvis, eftersom dödligheten 1868 blev mindre än i många kommuner i närheten. Den 18.4.1868 skriver Wasabladet: ”I Pörtom har man på 6 särskilda ställen i församlingen tillredt wälling af sammanblandadt hö och rågmjöl och sålunda till middagen bespisat 400 personer, mest barn och ålders- tigna, äfwen hemmansboers barn. På 30 dagar hafwa i kokhusen åtgått 9 mattor mjöl utom hömjöl, som kostar en mark lispundet. Utan bistånd af allmänna medel ansåg man sig till sednare hälften af Mars icke kunna med kokhusen fortfara.

Också i Pörtom lyckades skörden 1868 och nöden var förbi. Den 4.7.1868 skriver Wasabladet: ”Wackra ax. Från Berga bruk i Pörtom hafwa benäget till oss blifwit sända prof på särdeles stora och wackra både råg och kornax, tagne den 26 och 29 Juni. Råghalmen är tre alnar läng. Ännu stå åkrarne särdeles herrliga, blott Gud gifwe oss snar nederbörd, hwaraf behofwet är stort.”

SOINI

Sommaren 1868 hade Soini, en kommun i Södra Österbotten 1786 innevånare. Detta år avled 193 personer i svält och sjukdomar, dvs 10.8 % av befolkningen.

Minnesmärket över hungerns offer finns intill kyrkan. Kyrkan, byggd 1793, är känd för att den inte har någon fattiggubbe utan i stället en fattigumma.

*Pastor C.W. Appelqvists gravsten på gamla begravningsplatsen
nära Ortodoxa kyrkan i Tavastehus*

TAVASTEHUD

Tavastehus är en stad i Tavastland som år 1868 hade 3038 invånare. Detta år dog 256 personer i staden, dvs 8.4 % av befolkningen.

Om situationen i Tavastehus skriver Finlands Allmänna Tidning den 8.1.1868: "Tavastehus, den 6 januari. Julhögtiden, som i följd af den betryckta ställningen i landet förflutit tyst, är nu förbi och det nya årets arbete och bekymmer vidtaga. För att bereda de fattige i staden och betlande personer som hitkommit tillfälle att med stillad hunger emottaga julen, hade flere af stadens familjer sändt matförråder till härvarande fattigherberge, der dagen före jul och juldagen flere hundrade personer, barn och ålderstigne, bespisades med rent rågbröd, köttsoffa och gröt. Sjukligheten i staden är i ständigt tilltagande, så att i förrgård tyfuspatienternes antal uppgick till 130; men vi hahva hopp att snart få ett utvidgadt feberlasarett, för hvilket staden upplåtit en rymlig och beqväm samt vid stadens

yttre linje belägen lokal, nemligen arbetshuset, der fattigskolan förut varit inrymd. Arbetssökande personer passera fortfarande staden. Vid Lembois kanal steg arbetarenes antal, några dagar efter det arbetet derstades begynte, till inemot 400, hvärföre några flere der ej heller kunna erhålla plats.”

Minnesmärket över hungerårens offer restes 1958 och har den enkla texten: ”På denna gravplats vilsar 400 pga hunger och sjukdomar avlidna under de stora hungeråren 1867-68”.

En av dem som avled under katastrofvåren var pastor C. W. Appelqvist. Tidningen Hämäläinen skrev 2.4.1868: ”Lidandet ger sig inte, utan det har snarare svällt. Dödligheten är mycket stor; i detta avseende har fler redan dött i staden än vad som brukar omkomma på ett helt år. I måndags dog sju, bland dem läraren och själsvårdaren, älskade i denna församling, Carl Wilhelm Appelqvist, 33 år, 8 månader och 18 dagar gammal.” Inte många av hungerns offer fick en egen gravsten, Carl Wilhelm Appelqvist är ett undantag. Hans grav finns på gamla begravningsplatsen nära minnesmärket.

ULLAVA

Ullava var tidigare en självständig kommun men är sedan 2009 en del av Karleby. År 2008 hade kommunen en befolkning på omkring 1000 personer.

Ullava var en av de värst drabbade socknarna under hungeråren. Under första halvan av 1866 var dödligheten näst Parkano högst i hela landet. Ullava hade sommaren 1866 en befolkning på 842 personer. Detta år dog 186 personer i Ullava, 22.1 % av befolkningen.

Men i Ullava och flera socknar i omgivningen hade nöden fått sin början redan 1865 om inte tidigare. Nedan följer ett direkt citat från Carl Gustav Wredes brev från Nikolaikaupunki, eller Vasa, till J.V. Snellman, från 1865, som var det första egentliga hungeråret.

”I Nikolaikaupunki den 11 juni 1865

Ärade herr senator och riddare!

Jag måste besvära senatormed de mest deprimerande uppgifterna om tillståndet i Vasa län. Utöver den extrema fattigdomen bland befolkningen hotas tre socknar i länet, nämligen Jakobstads, Laukaa socknar och för det mesta Kuortane, av total rågbortfall. De regioner där jag utförde utdelningen av de 500 tunnor korn som beviljats för återplantering av de förstörda rågfälten var en fruktansvärd syn. I socknarna Lestijärvi, Toholampi och delvis Ylikannus finns egentligen ingen råg alls; endast ett tunt lager vinterruttnad gran täcker markytan. För omsådden av dessa nordliga åkrar lyckades jag få finskt korn från Uleåborgs län. En nästan lika eländig situation råder i Ullava, Teerijärvi, Evijärvi, Kortesejärvi och Lappajärvi, där 300 tunnor utländskt kornfrö köpt från Jakobstad levererades till socknarna. Enligt rapporter som kommit in från Laukas beskrivs den rådande situationen där i lika mörka färger. En gladare vision erbjuder rågfälten i Ilmajoki, Korsholm och Lappo kommuner, där rågen på sina håll till och med växer vackert.

Enligt en grov uppskattning behövs minst 15 000 tunnor råg på

Hungerårens minnesmärke vid Ullava kyrka

hösten för att delas ut för sådd till de bönder som inte får rågskörd alls. Om de nekas detta måste de lämna sina hus och gårdar.

Befolkningen i de regioner som har utsatts för så svåra prövnningar är misstänkt svårt deprimerad och det ser hotfullt ut som om människor tar sig ut på vägen i massor.

En riklig vårsädsskörd skulle fortfarande kunna avvärja eländet, men tyvärr ser chanserna för det också dåliga ut, med vetskapen om att vårsåden som användes för sådd i år inte grodde helt.

På eget bevåg har jag inhiberat försäljningen af kronans rågförråd, på det helst ett ringa belopp må återstå att disponera för höstsådden.

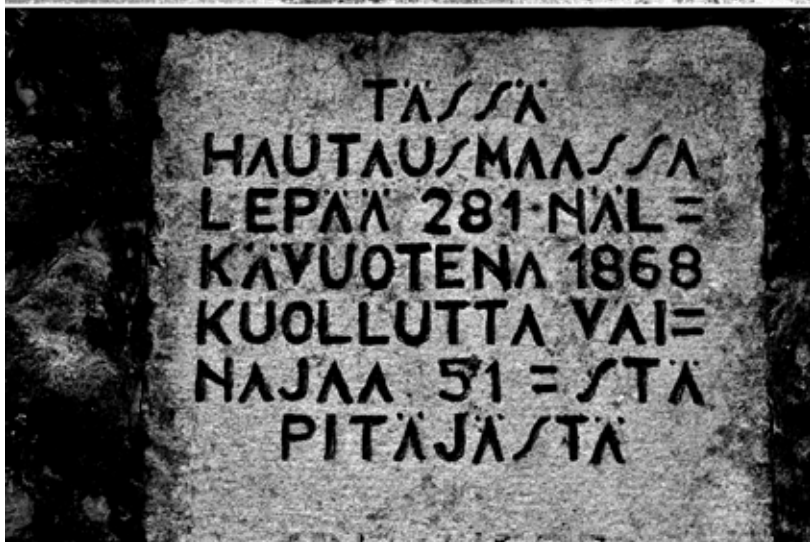
I det jag har äran underrätta Herr Senatorn, att jag hos Hans Exel-
lens Generalguvernören anhållit om tillstånd att på några veckor få
aflägsna mig från länet för att å mitt landtställe i Nylands iän, helst
till någon del, söka återställa min på sednare tider försvagade hel-
sa, har jag äran med utmärktaste högaktning framhärda

Högädle Herr Senatorns

ödmjukaste tjenare

C. G. Wrede”

Som en följd av hungeråren emigrerade nästan hälften av Ullavas
innevånare till Amerika under slutet av 1800-talet till början av
1900-talet.

Minnesmärket över hungerns offer bland Taipale-kanalens byggare skapades år 1936 av Otto Tuure och hans son Ilmari Tuure. Minnesmärket bär texten "På denna gravplats vilar 281 under hungeråret 1868 avlidna från 51 socknar. Du Herre är miun trygghet under olyckans dagar. Jer. 17:17. Till minne av de avlidna reste Warkaus församling denna staty 1936."

VARKAUS - TAIPALE KANAL

Varkaus är en stad i Norra Savolax. Staden har omkring 20.000 innevånare. Staden är känd för sina kanaler, den viktigaste är Taipale kanal, den första slusskanalen i Finland.

Vid tiden för hungeråren var Varkaus som byn hette på den tiden en del av Leppävirta. År 1868 dog 1569 personer, 12 % av befolkningen, i Leppävirta. Någon statistik för Varkaus finns inte, och vi vet inte om de avlidsna vid Taipale kanalbygge finns med i detta antal.

Under hungeråren strävade senaten till att ordna arbetsplatser för att lindra nöden. Kanalbyggen på flera håll i landet var typiska nödhjälpsarbeten. I mars 1868 publicerade Suomen Virallinen Lehti förlande statistik:

I landet sysselsätts enligt anmälan till den kejserliga senaten av överstyrelsen för väg och vattenvägar i genomsnitt varje dag följande antal arbetare i kanalarbeten på nedan nämnda platser, nämligen:

I början av januari:

Nerko-kanalen omkring 500 män

Ahkionlahti kanalen omkring 600 män

Taipalen kanalen omkring 500 män

Lempainen kanalen omkring 400 män

Totalt 2000 män.

I slutet av januari:

Nerko-kanalen 499 män

Ahkionlahti kanalen 552 män

Taipalen kanalen 600 män

Lempainen kanalen 400 män

Walkiakoski kanalen 89 män

Hanhikoski kanalen 72 män

Totalt 2212 män.

I början av februari:

Nerko-kanalen omkring 700 män

Ahkionlahti kanalen omkring 600 män

Taipalen kanalen omkring 600 män

Lempainen kanalen omkring 400 män

Walkiakoski kanalen 85 män

Hanhikoski kanalen 150 män

Totalt 2535 män.

I Varkaus hade en kanal byggts 1940, men då Saima kanal blev färdig var denna kanal, den första Taipale-kanalen var alldeles för smal.

År 1867 inleddes bygget av en ny kanal som nödhjälpsarbete, och som ovanstående statistik visar sysselsatte denna omkring 600 män våren 1868. Tidvis arbetade där över tusen män, många från Österbotten. Med dessa kom ofta hela familjer, hustrur och barn, till Varkaus. Tillräckligt med bostäder fanns inte, människorna bodde i tillfälliga baracker. Arbetet var tungt, Några maskiner fanns inte, spade och hacka var de viktigaste verktygen Otillräcklig och ohälsosam mat gjorde att sjukdomarna grasserade. 281 människor

Taipale kanal i Varkaus för ett par år sedan

avled, de flesta under våren 1868.

Kanalen var 564 meter lång, och hade 2 slussar. Den har sedermera utvidgats på 1910-talet och den nu i användning varande kanalen blev klar 1967.

Minnesmärket över hungerns offer bland kanalbyggarna skapades år 1936 av Otto Tuure och hans son Ilmari Tuure. Minnesmärket bär texten ”På denna gravplats vilar 281 under hungeråret 1868 avlidna från 51 socknar. Du Herre är miun trygghet under olyckans dagar. Jer. 17:17. Till minne av de avlidna reste Warkaus församling denna staty 1936.”

Minnesmärket avtäcktes den 13 september 1936. Tidningen ”Pohjois-Savo” publicerade en artikel om högtidligheten: ”Monumentet som uppfördes av Varkaus församling 1868 till gravarna för byggnadsarbetarna i Taipaleenkanava som dog av svält avtäcktes i söndags. Ett sällsynt tillfälle och det vackraste vädret hade fått en skara på tusentals att anlända.

Till en början sjöngs de första 3 verserna av psalm 423. Efter att sången slutat, reste kyrkoherden K. Sarsa upp till kanten av statyn. Med sitt tal som utgångspunkt för Jer. 17:17 orden ”Du Herre är min tillflykt i min olycks dagar”, talaren påpekade att prof. Jeremias tid var också historiskt sett en svår tid. Han fick själv utstå all slags förföljelse och tortyr. Han skulle också ha uthärdat dem om han inte hade satt sin lit till Herren. Hans tids svårigheter beskrivs av bl.a. Jeremias ord: ”Åh att mitt huvud var fullt av vatten, att jag kunde gråta för denna nation”, Denna plats, som har glömts bort tills nu, påminner oss också om dåliga dagar på sitt speciella sätt. Efter detta beskrev Sarsa sedan det finska folkets lidanden 1865-1868. Året 1865 var kallt och taket tog bort säden. Året 1866 var bättre, men vintern 1867 — 68 var så kall att vi i juni ännu reste på isen. , och 25 000 människor dog av det finska folket redan 1867. Året 1868 var dock det hårdaste av alla, som krävde omkring 70 000 — 80 000 människooffer, Under denna svåra tid skulle det finska folket ha haft en internt ljus tillväxtperiod. Efter Nikolaus I blev härskare Alexander 11. Under denne vise och milde härskares

Nälkään kuolleitten muistomerkki.

Minnesmärket över de här begravda kanalarbetarna och deras nära. Bilden publicerad i Pohjois-Savo 15.9.1936

tid och med initiativ och inflytande av J. V. Snellman fick Finland många goda reformer, såsom det nationella skolväsendet etc. Man försökte lindra den rådande nöd för att bygga bland annat den nuvarande Taipalee-kanalen, så för detta människor från olika delar av landet strömmade till platsen från 51 socknar. Arbetarna och deras familjer, brutna av hunger och sjukdomar, kollapsade och de ligger nu begravda under våra fötter. Men folket litade på Herren i sin nöd. Som en läxa för människor och som ett minne av dessa dåliga dagar har Varkaus församling rest denna blygsamma staty, som nu avtäckes den 13 september.”

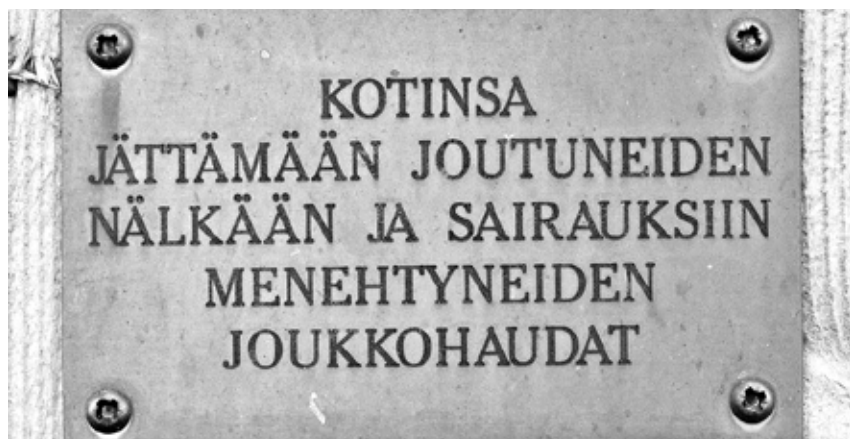
Taipale kanal i Varkaus år 1912. Bilderna publicerade i Otava-tidskriften nr 5 den 1.5.1916. Fotograf: S.H.

VASA

Sommaren 1868 hade staden Vasa (då med namnet Nikolaistad) 4496 innevånare. Detta år avled 194 personer i svält och sjukdomar, dvs 4.3 % av befolkningen. Desseutom dog många kringvandrade arbetssökande och tiggare, men de togs inte med i stadens statistik.

Hungers offer begravdes i en massgrav norr om Kapellbackens begravningsplan. Massgraven var länge bortglömd men hittades av en slump på 50-talet. Korset restes år 2008.

1866 - 1867

NÄLKÄVUOSIEN
UHRIT
LEPÄÄVÄT TÄSSÄ
VETELIN
SIUNATUSSA
MULL'ASSA.

⊕
RASKAANA YLLÄMME
KÄSI ON HERRAN.
NOSTAOS ANKARA
TAAMKAMME
KERRAN!
TAIVAS!
LIEVITÄ KANSASI
VAIVAS!

VETIL, på finska VETELI

Sommaren 1868 hade Vetil tillsammans med Halsö (Halsua på finska) , socknar i Mellersta Österbotten, 3326 innevånare. Detta år avled 442 personer i svält och sjukdomar, dvs 13.3% av befolkningen.

Minnesmärket i Vetil finns intill kyrkan och restes 1954.

ide resurser, att ge mer än 2 å 3 quarter tunn mjölmälik 2 gånger om dagen, litet salt och $\frac{1}{4}$ till $\frac{1}{2}$ fäta tunt halmbröd eller 4 lod mjöl dagligen; litet födmjöl åt barnen, hvarföre herbergens gäster hade ett ytterst utmärkt utseende. — Från Gamla Skarleby socken har provinsallåren medio April inberättat, att fulligheten i öfre delen af socken var ganska stor, i synnerhet i Österweil, der på flere hemman nästan alla lägo insjuknade i typhus. Baktit och diarréer förekomma jemte typhus, dels som deannas följsjukdom, dels oberoende deraf. På fattigherbergena i Perho, Halsö, Österweil, Skarleby, Roberweil berömmes kosten, som tillräcklig, och äfwen omvårdande, i synnerhet att föttnat afwen nu och då betädd, och alltid strömming. Den på herbergen rådande diarré, som stundom vilade blodiga afföringar, anjag läkaren häröfva af illa malen halm till stor del. Därför tydes vinna förtroende framför halm, men för latinsamling var allmogens trög, endast i Österweil har man af begagnat till bröd med lifa wigt delar mjöl. Så långt sträcker sig, hwad wi nu kunna meddela om den allmänna ställningen, såvida wi hafna uppgifter från Skarleby härad.

Tillståndet inom Wasa länns skilda församlingar.

Ett urklipp ur Wasabladet den 9.5.1868 om den svåra tyfuys-situationen i Vetil.

Typsnittet är fraktur, litet svårsläst för nutida läsare. Fraktur användes i flera tidningar ända in på 90-talet.

